

Cercant la realitat: un País Valencià distorsionat

Enric Ramiro i Roca

Mestre. Departament d'Educació

Universitat Jaume I de Castelló

enricr5@teleline.es

Aquest article fa una aproximació a la imatge del País Valencià, una imatge exemplificadora de la resistència al canvi i del domini de la tradició. Emmarcada la investigació en el paradigma de la geografia de la percepció i del comportament, analitza els resultats d'un estudi realitzat a alumnes de batxillerat i magisteri, i conclou amb la necessitat de crear contraimatges que ens aproximem a una major «realitat» menys virtual.

El per què de la investigació

En alguns cercles, més bé tirant cap a intel·lectuals i nacionalistes, el País Valencià adquireix entitat de comunitat històrica, reivindicativa i de grans prohoms de la nostra cultura: Sanchis Guarner, Vicent Andrés Estellés, Joan Fuster, Enric Valor i tants altres. Però sense negar l'existència d'aquest món, o inclús el de les Trobades d'Escoles en Valencià que reuneix a milers de persones, els 25 d'abril, els Casals Jaume I, Acció Cultural del País Valencià... també hi ha una altra realitat: la zona geogràfica de l'Estat on més gent es considera espanyola abans que valenciana (RAMIRO, 1998, p. 751-752).

Aquest article s'emmarca en l'anàlisi de l'espai subjectiu del territori i la imatge produïda, amb la qual comparteix la complexitat de les seues derivacions teòriques, les seues implicacions metodològiques, el seu desenvolupament temàtic i les seues concomitàncies amb altres ciències socials (BOIRA, 1994). En

aquest sentit, entenem que el lloc es pot definir com a «l'espai absolut que, mitjançant els processos de vinculació emocional, es lliga al ser humà i a la seua vivència, és a dir, es converteix en significatiu» (GARCÍA RAMON, 1985). I a l'estudi d'aquest territori va dirigida la nostra investigació, un espai sacsejat violentament per l'era de la globalització i del camí autonòmic de forma paral·lela, en un doble procés que commociona la identitat local (CASTELLS, 1999). D'aquesta forma, territori i població es condicionen mútuament projectant imatges, que en alguns casos s'enquisten fortament a través del temps, condicionant la mateixa actuació dels seus habitants que a la seua vegada alimenten de nou uns tòpics que es reflecteixen a l'exterior.

La investigació present es relaciona per un costat amb la tesi doctoral defesa al departament de geografia de la Universitat de València,¹ i un article anterior aparegut a la revista *Iber* titulat «La imagen del País Valenciano: ¿Un turismo tópic y típico?».² En la primera i entre altres qüestions, es donava testimoni de la imatge percebuda pels docents de secundària que impartien l'assignatura de ciències socials, geografia i història en una determinada comarca. En el segon document, es comparava la imatge d'adolescents i futurs mestres; i en aquesta tercera aportació, es fa una actualització de les dades anteriors, amb la convicció de que són determinants per a la imatge que tenim i exportem.

És evident que cada territori té el seu propi autoconcepte,³ en ocasions realitzat a consciència i com a resultat d'una clara voluntat, mentre que altres vegades està cisellat d'una forma «inconscient» que s'ha anat perfilant a poc a poc amb el pas dels anys. Són coneguts per tots els exemples de les localitats que han intentat amb major o menor èxit canviar la seua imatge per a promocionar-se turísticament, i altres que han anat degenerant el seu entorn o simplement no s'han plantejat la seua promoció. En tots els casos, és indiscutible el poder de la imatge en qualsevol temps històric però especialment en la societat actual, on la publicitat i el màrqueting s'encarreguen de transformar les opinions, els gustos i les modes, provocant determinats comportaments. Els recents estudis de Castells (1999) i de Piqueras (1996) sobre la identitat, el primer en un marc més global i el segon específicament referit al País Valencià, són una mostra de l'actualitat del tema i de la seua complexitat.

En el cas de les terres valencianes, el seu espai ha estat un territori pràcticament inexplorat i quasi «inexistent» fins les últimes dècades del segle XX, com hem tingut ocasió d'investigar en la tesi doctoral. En aquest sentit, coincidim amb el professor Rosselló (RAMIRO, 1998:1570) quan escriu que la geografia del País Valencià «(...) era absolutament desconeguda no tan sols pels

1. RAMIRO I ROCA, Enric (1998). Institucionalització i difusió de la geografia escolar: la percepció del professorat de la comarca de la Ribera, tesi doctoral presentada a la Universitat de València.

2. RAMIRO I ROCA, Enric (2000). «La imagen del País Valenciano: ¿Un turismo tópic y típico?», *Didáctica de las Ciencias Sociales, Geografía e Historia*, núm. 25, pp. 112-119.

3. SANGRADOR, José Luis (1981). *Estereotipos de las nacionalidades y regiones de España*, Madrid, CIS.

valencians, sinó per la immensa majoria d'especialistes espanyols. Es notava un cert coneixement quan parlaven de Castella, d'Andalusia, de Catalunya, però ací hi havia un forat que no interessava ningú (...). No hi havia cap llibre general ni particular que diguera res de les albuferes que hi ha des del delta de l'Ebre fins al cap de la Nau a excepció de l'Albufera de València (...). La depressió valenciana, les muntanyes valencianes no tenien nom en els manuals, no apareixien. Tot açò era "terra ignota", simplement "ignota" i es passava en pur silenci».

La base de la present investigació s'ha centrat en un qüestionari que s'ha facilitat als dos grups de col·lectius que han pres part: alumnes de secundària i alumnes de la diplomatura de magisteri. En el primer cas, són 430 alumnes de 43 instituts amb una distribució espacial que abraça la majoria de les comarques del País Valencià. Respecte als alumnes de Magisteri, representen un total de 330 individus que estudien a la Universitat Jaume I de Castelló, repartits en un 50% de les comarques del nord, i la resta a parts iguals entre les comarques del centre i sud del país. L'estudi ha durat cinc anys, i la pregunta que se'ls feia era que definiren la comunitat autònoma on residien, mitjançant tres paraules concepte.

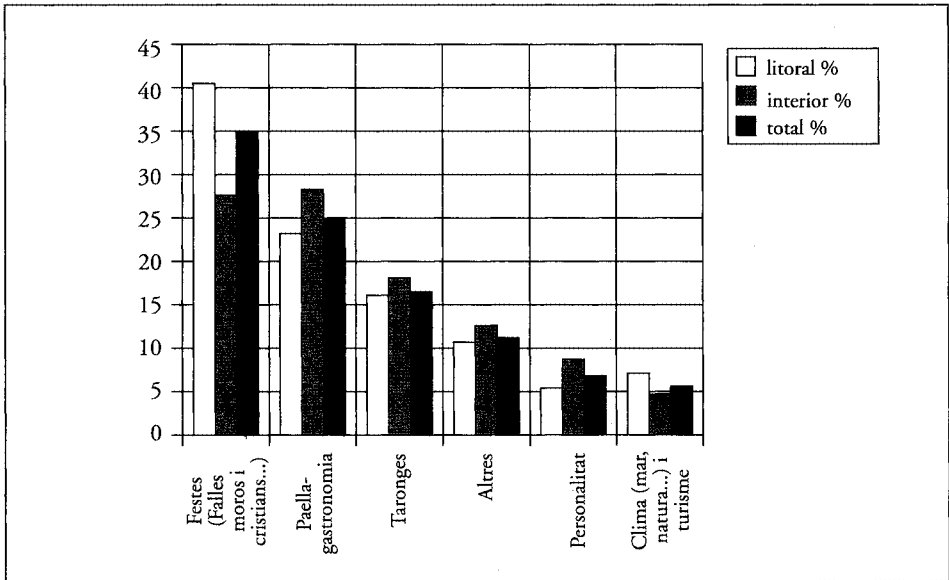
La baremació dels resultats s'ha realitzat en primer lloc pel nivell educatiu i posteriorment per grups. Així, als alumnes de secundària se'ls ha agrupat segons residiren en comarques del litoral o de l'interior, i també segons habitaren les comarques del nord, centre o sud del País Valencià. Respecte als estudiants de Magisteri, se'ls ha tingut en compte bàsicament la seua especialitat en infantil, primària o educació física.

Resultats de l'anàlisi

Com podem observar a la figura 1, el primer element que crida l'atenció en els resultats dels alumnes de secundària, és la relativa pobresa de paraules per a definir el territori on viuen i la seua concentració en uns pocs conceptes. De fet, entre els tres primers reuneixen pràcticament les tres quartes parts del total de les respostes. Així doncs, tenim que la imatge del País Valencià es centra en les festes, sobretot les falles i molt secundàriament moros i cristians; en la gastronomia on la paella compta com a l'element central; i l'agricultura que té a la taronja com a símbol absolut de la seua horta.

La preeminència d'aquestes paraules és total, inclús en zones d'interior on predomina el secà o un altre tipus de festes o gastronomia diferents als tòpics de falles o paella, i sense que la seua latitud condicione els resultats de forma significativa. De fet, són inexistents o molt minoritàries les mencions referides als nombrosos festejos de bous que es fan al llarg de la geografia valenciana; als plats típics de renom com la fideuà o el gaspatxo; i àdhuc a l'arròs de la seua extensa marjal.

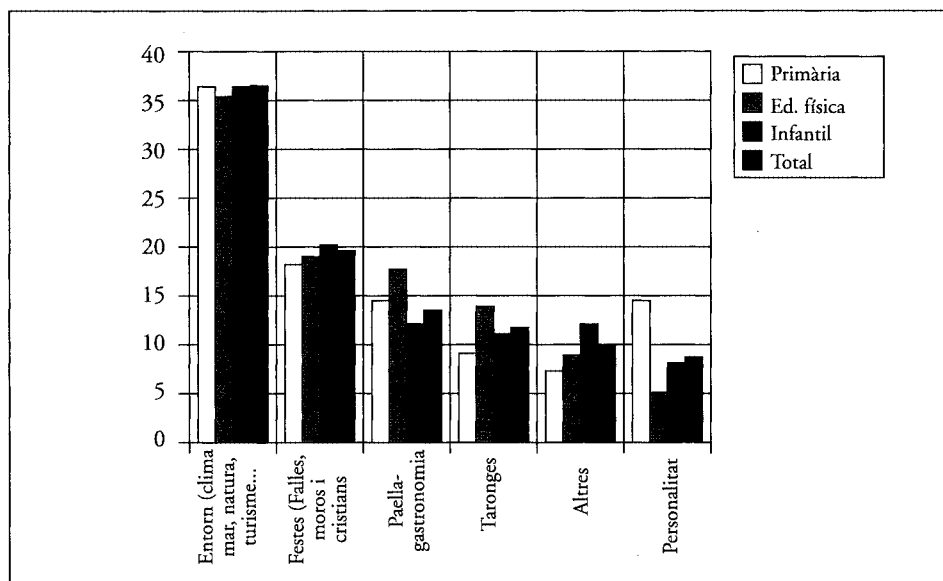
Figura 1
Les imatges del País Valencià en alumnes de Secundària



Els altres dos grups de conceptes que completen la relació, són minoritaris i fan referència a la personalitat dels seus habitants i al clima. En el primer cas tots els adjectius són naturalment de caire positiu: «cañeros», simpàtics, originals, divertits, bondadosos, amables... tenint com a característica principal la dispersió de qualificatius que podríem agrupar sota un signe lúdic. Un aspecte que contrasta fortament amb altres comunitats estudiades com la catalana (RAMIRO, 1996) és el reduït nombre d'adjectius referits a la «personalitat» dels habitants de la comunitat i la inexistència d'aquells que formen part de la seua activitat més conscient: treballadors, orgullosos, estalviadors... que són majoritaris en la comunitat veïna. El segon grup reuneix sota la denominació «entorn», tot un conjunt de conceptes dispersos com clima, mar, platges, turisme...

Respecte als alumnes de Magisteri, són aquests últims aspectes qualificats com a «entorn» i les festes, els més repetits com podem comprovar en la figura 2, seguits a molt curta distància per la paella i les taronges. Entre els quatre, abracen més del 80% de les paraules enumerades per a definir el País Valencià, deixant testimoni una vegada més de la homogeneïtat d'aquest camp conceptual en base a aspectes lúdics i gastronòmics íntimament units al paisatge tòpic. Atenent a la seua diferenciació per especialitats, els resultats pràcticament romanen invariables o són molt reduïdes les diferències que es troben entre els estudiants d'educació infantil, primària i educació física. En comparació amb els alumnes de secundària, sí que destaca l'increment de la categoria «entorn» front a altres més populars com la paella i les taronges.

Figura 2
Les imatges del País Valencià en alumnes de Magisteri



Conclusions

Analitzats anteriorment i per separat els resultats proporcionats pels dos grups d'alumnes, en comparar-los podem observar una gran similitud. Si observem el quadre 1, destaca en primer lloc la coincidència dels apartats reflectits, encara que canvie la seua proporcionalitat. És a dir, que paraules concretes com taronges, paella i els festejos, molt majoritàriament les falles, són repetides insistentment per ambdós col·lectius. Percentualment, mentre els alumnes de secundària proposen en primer lloc les festes, els estudiants de Magisteri s'inclinen per l'entorn (mar, natura, turisme, platges...), possiblement per una reacció més acadèmica relacionada amb l'edat i la formació, i molt en la línia de l'assignatura en la qual s'ha realitzat la prova.⁴

Però si important és la relació de conceptes esmentats, encara són més significatives les absències. Cal tenir en compte que no apareixen noms propis de valencians o valencianes, ni de personatges històrics ni actuals. Tampoc es fa esment de monuments com la Ciutat de les Arts i les Ciències, el pont de Calatrava o el Palau de Congressos o de la Música, tots ells recentment inaugurats o publicitats. Tan sols i de forma ocasional, apareix la torre del Miquelet, torre campanar de la seu de València, i el Corte Inglés. Igualment estan absents els conceptes relacionats amb activitats que pogueren suposar una certa cohesió social al seu voltant com els esports (pilota valenciana per exemple), les fes-

4. El qüestionari es va distribuir en l'assignatura de Didàctica de les Ciències Socials impartida en la diplomatura de Magisteri a la Universitat Jaume I de Castelló.

tes dels bous tan tradicionals a les festes de la geografia valenciana, o les nombroses bandes de música que es reparteixen per la immensa majoria de les poblacions del país. Únicament les festes de les falles, símbol majoritàriament de caire reaccionari durant les últimes dècades, sobreixen per la seua importància com a fenomen associatiu i d'imatge de la comunitat.

Per tant, ens trobem davant un territori amb una imatge bucòlica i festiva, íntimament relacionada amb els aspectes més pseudofolklòrics de la seua horta i el seu litoral, mentre romanen ocults els trets característics de la major part del País Valencià, un país majoritàriament de muntanyes, secà i interior; i amb una gran riquesa paisatgística i cultural. Pel contrari, és la imatge de la mar, de l'horta amb els seus tarongers, de les falles i de la paella com a plat nacional, els que imprimeixen eixa imatge tòpica i típica d'aquest país. Aquest auto-estereotip coincideix amb altres estudis anteriors (PIQUERAS, 1996; SANGRADOR, 1996), oferint una fràgil cohesió sistèmica de la identitat valenciana, amb un gran buit de centres simbòlics per on orientar les seues identitats parcials, i amb una escassa hegemonització del seu nucli i una multiplicació de les seues imatges (PIQUERAS, 1996). Igualment, en un dels últims estudis del CIS (SANGRADOR, 1996) es reflecteix en els valencians, una major indefinició que en la resta de comunitats de l'Estat espanyol, amb una gran taxa d'entrevistats reacis a elegir tan sols una paraula per a definir la terra on viuen, caracteritzant-se per un to globalment positiu però indiferenciat.

Quadre 1 Les imatges del País Valencià. Comparació entre l'alumnat de secundària-Magisteri

Conceptes	Secundària	Magisteri
Paella-gastronomia	24,9	13,5
Taronges	16,5	11,7
Festas (Falles, moros i cristians...)	34,9	19,6
Entorn (Clima,mar, natura, turisme...)	5,6	36,5
Trets de personalitat	6,8	8,7
Altres	11,2	10,0
TOTAL	100,0	100,0

En conclusió, els resultats ofereixen una gran similitud de definicions per part dels alumnes de secundària i els estudiants de Magisteri, concentrades en la bondat de l'entorn, la paella, les taronges i les festes amb predomini absolut de les falles; encara que percentualment hi haja algunes petites diferències. Per contra, hi ha una absència absoluta de noms propis de prohoms, ciutats, monuments... que ajuden a organitzar una comunitat que viu desproblematitzada, desvertebrada i sense fortes cohesions com no siguen les d'aspecte lúdic. Ni tan sols el futbol es presenta com a instrument cohesionador, ja que a les comarques del nord el València és superat pel Barça i amb competició

amb el Vila-real i Castelló; i al sud, és el Real Madrid i l'Hércules d'Alacant qui l'avantatja. Per tant, podem afirmar que la imatge, creada durant la Renaixença a mitjans del segle XIX, i caracteritzada per una rica horta, jardí de flors amb dones fermoses i on tot és festa i diversió en un «Levante feliz», roman sòlidament assimilada per una gran part de la població valenciana del segle XXI.

Bibliografia

- ALVIRA MARTÍN, F.; GARCÍA, J. (1988). «Los españoles y las autonomías». *Papeles de Economía Española*, 35, Madrid.
- ANDRÉS ORIZO, F. (1991). *Los nuevos valores de los españoles*. Madrid: Fundación Santa María-SM.
- BAILLY, A. (1990). «L'Humanisme en Géographie. Réflexions et principes». A: *L'Humanisme en Géographie*. París: Anthopos.
- BARNES, T.; GREGORY, D. [eds.] (1997). *Reading Human Geography. The Poetics and Politics of Inquiry*. Londres: Arnold.
- BOIRA, J.V.; DE LA LLAVE, J. (1987). «Geografía, espacio social e imágenes de marca. El análisis de *Flor de Mayo* de Vicente Blasco Ibáñez». *Saitabi*, XXXVII, Universitat de València.
- BOIRA, J.V. (1992). «El estudio del espacio subjetivo (Geografía de la Percepción y del Comportamiento): una contribución al estado de la cuestión». *Estudios Geográficos*. [Madrid], 209.
- BOIRA, J. V. et alii (1994). *Espacio subjetivo y Geografía*. València: Nau Llibres.
- CASTELLS, M. (1999). *La era de la información. Economía, sociedad y cultura. El poder de la identidad (vol. 2)*. Madrid: Alianza Editorial,
- CEDON FERNANDEZ et alii (1985). *Actitudes de los estudiantes gallegos hacia su localidad, Galicia y los pueblos españoles: el caso de Tui, (estudio espírico y proyección didáctica)*. Institut de Batxillerat de Tui.
- DE CASTRO, C. (1997). *La geografía en la vida cotidiana. De los mapas cognitivos al prejuicio regional*. Barcelona: Ediciones del Serbal.
- ESTÉBANEZ, J. (1978). «La Geografía de la Percepción y la ordenación del territorio». A: *Coloquio Nacional sobre Ordenación Territorial*. Madrid: MOPU.
- GARAI BASTERRETXEA, R. (1995). «Identidad social y socialización política en la Comunidad Autónoma Vasca». A: *V Congreso Español de Sociología*. Granada.
- GARCÍA FERRANDO, M., LÓPEZ-ARANGUREN, E.; BELTRÁN, M. (1994). *La conciencia nacional y regional en la España de las autonomías*. Madrid: CIS
- Grupo de Investigación adscrito al Departamento de Sociología 2 (CEIC) de la Facultad de CC.SS. y de la Información de la Universidad del País Vasco* (1995). «Identidad política y lengua: la emergencia de nuevas valoraciones y actitudes en torno a la lengua. El caso de la Universidad del País Vasco». A: *V Congreso español de Sociología*. Universidad de Granada.

- PALLÀS I GUASCH, J.M. (1992). «Métode i eines per a una enquesta sociolingüística de l'alumnat». A: *V Tallers de Llengua i Literatura catalanes a l'ensenyament secundari*. Sant Cugat (Barcelona).
- RAMIRO I ROCA, E. (1994). «Percepció, Llengua i Secundària post-obligatòria». A: *Segon Simposi del professorat de valencià de l'ensenyament mitjà i de l'educació secundària obligatòria*. València: Servei d'Ensenyaments en Valencià de la Conselleria d'Educació i Ciència.
- RAMIRO I ROCA, E. (1995a). «Coneixement, ús i actituds envers la llengua des de la Geografia de la Percepció». A: *1r Congrés de l'Escola Valenciana*. València: Federació d'Associacions per la Llengua.
- RAMIRO I ROCA, E. (1995b). «Camins entre ciutats: alguna cosa més que quilòmetres». A: *II Jornadas de Geografía Urbana*. Grupo de Geografía Urbana de la AGE-Universitat d'Alacant.
- RAMIRO I ROCA, E. et alii (1995c). «Llengua i territori a la Ribera Baixa». A: *II Jornades d'Història Local*. Ajuntament de Cullera (la Ribera-València).
- RAMIRO I ROCA, E. (1995d). «Les distàncies personals en un planeta real». A: *Balma*, [Barcelona] 1.
- RAMIRO I ROCA, E. (1996). «Quina imatge es té dels catalans al País Valencià?». *Escola Catalana*. [Barcelona], 332.
- RAMIRO I ROCA, E. (1997). «Tots els colors de la Vall a Ontinyent». A: *Actes del Primer Congrés d'Estudis de la Vall d'Albaida*. Aiello de Malferit (la Vall d'Albaida-València): Diputació de València – Institut d'Estudis de la Vall d'Albaida.
- RAMIRO I ROCA, E. (1998). «Tòpics i estereotips: una clau per treballar la interculturalitat i els valors». A: *Actes de la Cinquena Trobada de Sociolingüistes Catalans*. Barcelona Generalitat de Catalunya – Departament de Cultura, *Seminari de Valencià* (1994). *Enquesta socio-lingüística dels cursos tercer i quart de secundària*. Institut d'F.P. i Secundària Obligatòria de Sueca (la Ribera-València).
- TOSCAS, E. (1994). «Sentimiento de pertenencia local y territorio en una colectividad del llano de Barcelona entre el Antiguo régimen y el estado liberal: Sarrià (1780-1860)». *Estudios Geográficos* [Madrid], LV, 216.